
КОЗАК Л.В.,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
НДЛ освітології Київського
університету
імені Бориса Грінченка,
м. Київ

ВИКЛАДАЧ ЯК СУБ'ЄКТ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено наукові погляди і думки щодо характеристики викладача як суб'єкта інноваційної діяльності; розкрито сутність інноваційної діяльності викладача вищого навчального закладу; визначено знання, уміння та особистісні якості необхідні викладачу для здійснення інноваційної діяльності; описано риси інноваційної особистості.

Ключові слова: викладач, суб'єкт, інноваційна діяльність.

Освещены научные взгляды и мысли относительно характеристики преподавателя как субъекта инновационной деятельности; раскрыта сущность инновационной деятельности преподавателя вуза; определены знания, умения и личностные качества необходимы преподавателю для осуществления инновационной деятельности; описано черты инновационной личности.

Ключевые слова: преподаватель, субъект, инновационная деятельность.

Deals with scientific views and opinions on the characteristics of the teacher as the subject of innovation; the essence of innovation university teacher; defined knowledge, skills and personal qualities required for teacher innovation, describes features innovative personality.

Key words: teacher, the subject innovation.

Інноваційні процеси в сучасній освіті висувають нові вимоги до особистості викладача як професіонала. Викладач вищого навчального

закладу в сучасних соціокультурних умовах повинен не тільки бути провідником науково-культурного та професійного досвіду, а й виступати

головним транслятором інноваційного досвіду, постійно розвивати свої особистісні та професійні якості.

Різним аспектам професійно-педагогічної діяльності у вищій школі присвячені праці Н. В. Басової, С. С. Вітвицької, О. А. Гульбас, О. І. Гури, Н. В. Кузьміної, В. А. Семиченко, С. О. Сисоєвої, В. О. Якуніна та ін. Проблема становлення педагога як суб'єкта інноваційної діяльності досліджувалась у працях І. В. Гавриш, **В. І. Загвязинського, М. В. Кларіна, Л. С. Подимової, С. Д. Полякова, В. А. Сластьоніна, Н. Р. Юсуфбекової та ін.**

Метою статті є теоретичний аналіз наукових джерел для виявлення характеристик викладача вищого навчального закладу як суб'єкта інноваційної діяльності.

Питання про суб'єктів інноваційної діяльності має принципове значення, оскільки доля інновацій залежить від ставлення до них суб'єкта. Суб'єкт - це не тільки людина, що пізнає і перетворює навколишній світ, володіє свідомістю і волею, але це ще той, хто здатний до організації своєї активності. «Організація особистістю своєї активності зводиться до її мобілізації, узгодженню з вимогами діяльності, сполученню з активністю інших людей. Ці моменти складають найважливішу характеристику особистості як суб'єкта діяльності. Вони виявляють особистісний спосіб регуляції діяльності, психологічні якості, необхідні для її здійснення» [2].

О. І. Пригожин зазначає, що головна характеристика суб'єкта інновацій - це його діяльна самосвідомість, тобто розуміння своєї особистої ініціативи як суб'єктивно можливої та суспільно прийнятої основи власного існування. Автор визначає суб'єктність як єдність цілепокладання і цілездійснення в одній особі [7, с. 58].

Викладач як суб'єкт інноваційної діяльності та її організатор вступає з іншими членами педагогічного співтовариства в процес створення, використання й поширення інновацій,

він обговорює зміст нововведення і ті зміни, які можуть статися в предметах, свідомості, звичаях, традиціях тощо. Інновації зумовлюють перетворення в професійній діяльності, які починаються з прийняття людиною вимог, поставлених перед нею умовами життя і сучасним суспільством, з усвідомлення нових відносин, що виникають у суспільстві, а також зміни, які відбуваються в ній самій. З іншого боку, відбуваються зміни в характері та змісті вимог, які людина сама ставить до життя, до суспільства. У разі неспівпадання вимог, що висуваються суспільством до людини, а також очікуваних від неї результатів з вимогами, які людина обертає до суспільства; неминуче виникають конфлікти як у відносинах людини із зовнішнім світом, так і внутрішньоособистісні. Ці конфлікти стають основою невідповідності новим умовам і вимогам, основою для реальних змін у мисленні. Людина постає перед необхідністю переоцінки своїх вимог до життя, зміни погляду на речі й на саму себе. Як наслідок цього, викладач набуває дуже важливих якостей: готовності до реагування на несподіванки; готовності до прийняття самостійних рішень, що вимагають ризику; готовності нести за них відповідальність; критичності в оцінці своїх і чужих дій [7, с. 63-67].

Характер інноваційної діяльності викладача визначається тим, що цінує викладач в освіті; якими знаннями, вміннями та якостями, що стосуються майбутніх перетворень у навчальному процесі, він володіє.

Викладач вищого навчального закладу - особистість, яка за змістом професійної діяльності повинна володіти сукупністю певних якостей, а саме: викладач повинен вміти проектувати навчальний процес, поєднувати різні підходи до технології навчання, використовувати інноваційні системи навчання, здійснювати педагогічну рефлексію, тобто вирішувати творчі, проблемні завдання професійно-педагогічної діяльності.

Ускладнення системи наукових знань, їх інтеграція і диференціація вимагають від викладача розширення і поглиблення кваліфікації за рахунок умінь створювати міждисциплінарні програми, які об'єднують кілька дисциплін з тих чи інших спеціальностей.

Зміна технології навчання повинна бути спрямована на переорієнтацію діяльності викладача від інформаційної до організаційної – з керівництва самостійною навчально-пізнавальною, науково-дослідною та професійно-практичною діяльністю студентів. Це передбачає підвищення рівня особистісної активності не тільки студентів, але й викладачів, а також розгляд навчання як процесу міжособистісної взаємодії і спілкування в системах «викладач - студент», «студент - студент» та ін., організованого для досягнення спільної мети.

Діяльність викладача повинна бути спрямована, насамперед, на створення умов для свідомого вибору студентом «освітньої траєкторії» (індивідуального вибору навчальних дисциплін і черговості їх вивчення), на уточнення цілей, які ставить перед собою студент, на допомогу студенту в плануванні своєї діяльності, на консультування по застосуванню конкретних підручників, засобів, прийомів, методів навчання.

Інноваційна діяльність викладача дозволяє йому не тільки генерувати нові знання, але й здійснювати їх конверсію в освітнє середовище. Створення нововведень нерозривно пов'язане з інтелектуальним вдосконаленням особистості викладача, його здібностей здійснювати пошук необхідної інформації, її креативну переробку, на цій основі структурувати нові знання і реалізовувати їх у своїй педагогічній практиці. Інноваційна діяльність при цьому стає найважливішим чинником розвитку інформаційної культури викладача, що дозволяє здобувати і створювати нові знання, а, отже, продовжувати власне саморозвиток в умовах «інформаційного вибуху», що прискорює інноваційні процеси [1].

ррює інноваційні процеси [1].

Перераховані потенціали особистості викладача як суб'єкта інноваційної діяльності є своєрідними параметрами порядку, які забезпечують викладачеві самоорганізацію інноваційної професійної діяльності. Взаємодоповнюючими інтегративними параметрами особистості інноваційно-спрямованого викладача є також інші властивості особистості: здатність брати активну участь у процесі створення нововведення; діяти в умовах невизначеності; знаходити нестандартні рішення проблем; проявляти високу продуктивність і комунікабельність.

Водночас зазначимо, не всі викладачі сприймають інновації однозначно. Відбувається це від того що вони, хоча і не мають імунітету до нововведень, але й не позбавлені деякої частки консерватизму.

На рішення про освоєння педагогічної інновації впливають різні чинники, зокрема: матеріально-технічні (рівень заробітної платні, навантаження педагогів, побутові умови, сімейні обставини); соціально-психологічні (поєднання інновацій з досвідом і цінностями, перевага нового над традиційною практикою тощо).

Американський психолог Е. Роджерс виділив групи педагогів, залежно від їх готовності засвоювати і втілювати нове: *новатори* – особи, завжди схильні до нового, які постійно шукають нове в повсякденній діяльності; вони гарно орієнтуються в інноваційному просторі, схильні до ризику, роблять свій вибір на основі проектування процесу отримання результату (2,5 %); *ранні реалізатори* – в буквальному розумінні «йдуть за новаторами», орієнтовані на їхні досягнення, але без ризику; не йдуть беззастережно за кожним нововведенням; ретельно підраховують оцінки можливостей запропонованих нововведень (13,5 %); *попередня більшість* освоює вже випробовані практикою новаторів та ранніх реалізаторів нововведення;

тримає значну дистанцію від ознайомлення з результатами нововведень до прийняття власного рішення; характеризується високим ступенем свободи вибору; орієнтується на різні варіанти дій (34 %); *пізня більшість* вирізняються скептичним ставленням до будь-яких нововведень, погоджується на них лише під сильним тиском освітнього середовища; обмежена у виборі, оскільки орієнтована лише на ті нововведення, які стали загальноновизнаними у професійному середовищі; за формою фактично відтворюють те, що вже було запроваджено іншими (34 %); *ті, хто не визначився*, вирізняються жорсткою орієнтацією на традиційні цінності та досвід попередників, мають обмежене комунікативне поле, не визнають авторитету новаторів; запроваджують нововведення лише тоді, коли останнє стає змістовною та організаційною нормою (16 %) [6].

Певну модифікацію класифікації Е. Роджерса пропонує Крісте Ангеловські. Згідно з його дослідженнями можна виокремити такі типи осіб за ставленням до проблеми запровадження освітніх інновацій [6]: *новатори*, які вважають, що нове є гарним уже у зв'язку зі своєю новизною, — 6,69 %; *передовики*, які вважають за необхідне впроваджувати нововведення, як тільки воно з'явиться в педагогічній дійсності — 44,74 %; *помірковані*, які не хочуть бути першими, але їм не задовольняються роллю останніх, звертаються до запровадження інновацій лише тоді, коли вони вже прийняті значною більшістю колег, — 17,78 %; *передостанні* більше піддають сумніву, ніж вірять у щось нове, сприймають щось лише після сприйняття чогось абсолютною більшістю громадської думки — 8,03 %; *останні*, які діють за принципом «краще бути останнім, але треба остаточно переконалися в правильності того, що ми здійснюємо», — 22,75 %.

Інноваційна професійна діяльність не є формалізованим процесом, а тому потребує врахування людського фактору, зокрема, подолання психологіч-

них бар'єрів, що виникають на всіх етапах її розгортання.

У науці психологічні бар'єри розуміють як внутрішні перешкоди (небажання, побоювання, невпевненість тощо), що заважають людині успішно виконувати певну дію.

М. В. Кларін виділяє два типи психологічних бар'єрів перед новим, які зустрічаються у викладачів: когнітивний і регулятивний. На думку автора, когнітивні психологічні бар'єри виявляються у відсутності певного знання про нове, у нечутливості до новизни і викликають пасивну протидію. Регулятивні психологічні бар'єри перед новим виявляються у недовірі до ініціаторів, до керівництва, власне до нового і часто викликають активну протидію нововведенню [5, с.134].

Подолання психологічних бар'єрів інноваційної професійної діяльності сприятиме: врахування установок, мотивів, ціннісних орієнтацій, етичних норм поведінки її учасників; використання психологічних методів активного навчання всіх учасників цього процесу для формування уявлення про зміни які мають відбутися і розвиток інноваційних здібностей у формуванні готовності до сприйняття, освоєння і впровадження інновацій.

Уміння подолати внутрішні бар'єри є важливою ознакою готовності викладача до інноваційної діяльності.

Головним елементом, що викликає власне інноваційну діяльність, як і інновації взагалі, з нашої точки зору, є зміна самого суб'єкта інновації.

На особистісному рівні суб'єктної взаємодії все різноманіття якісного прояву особистості щодо позначеного критерію слід розглядати з позицій з'ясування її інноваційного типу. З метою пошуку характерних якісних рис інноваційного типу особистості, логіка подальшого міркування може бути побудована на аналітичному огляді наявних в соціологічній літературі підходів до розуміння «інноваційної» особистості.

З цієї точки зору, привертає увагу запропонована А. Г. Інkelес аналітична модель сучасної особистості, яка уявляє собою сукупність особистісних характеристик, що формуються в процесі модернізації суспільства під впливом освіти, засобів масової інформації та ін. Суттєвими рисами такої особистості є [3]:

- 1) відкритість експериментам, інноваціям, змінам;
- 2) готовність до плюралізму думок, визнання існування різних точок зору без побоювання зміни власного бачення світу;
- 3) орієнтація на сьогодення і майбутнє, а не на минуле;
- 4) упевненість і здатність у подоланні життєвих перешкод;
- 5) планування майбутніх дій для досягнення цілей, як у громадському, так і в особистому житті;
- 6) віра в можливість регулювання та прогнозування соціального життя;
- 7) почуття справедливості, засноване на впевненості в залежності винагороди від внеску і майстерності;
- 8) висока цінність освіти і навчання;
- 9) повага гідності інших незалежно від статусної позиції.

В тій чи іншій інтерпретації, описані риси сучасної особистості, повторюються в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників.

Сучасний викладач, будучи творчим індивідом в різних сферах діяльності, повинен володіти і сукупністю додаткових якостей, які забезпечують продуктивність інноваційної професійної діяльності.

Наведемо перелік найбільш характерних рис творчого індивіда.

Широке коло інтересів, досвід вирішення різноманітних непередбачуваних ситуацій; готовність до розробки нових ідей, до участі у рішенні складних завдань; домінантність; радикальність; гнучкість; імпульсивність; спонтанність; інтелігентність; наполегливість; об'єктивність; впевненість у собі, почуття особистої гідності; безкомпромісність, недостатня здатність до само-

захисту; мала товариськість; наявність реалістичних поглядів на життя; самостійність і незалежність; зосередженість; самореалізація та ін.

Водночас, зазначає О. А. Гульбс, проблема становлення особистості у професійній діяльності не може бути зведена до проблеми формування професійно-важливих якостей, оскільки вимоги сучасного виробництва, що висуваються до людини, можуть поглинути універсальні, індивідуальні характеристики особистості. Таким чином, повноцінний розвиток особистості професіонала суперечить вимогам тієї діяльності, яку він виконує. Лише вихід за рамки конкретних ситуацій дає імпульс постійному особистісному вдосконаленню. Щоб змінити особистість, вважає дослідниця, необхідно змінити або систему, або умови її діяльності. Лише конкретна діяльність особистості викладача, її творчість, які засновані на принципах креативності та інноваційності, здатні вплинути на її структуру. Суб'єктивна активність викладача визначається системою стійко домінуючих потреб, професійних мотивів, інтересів, орієнтацій до інноваційної діяльності. Зазначене дозволяє вважати обґрунтованим припущення про те, що джерелом розвитку професіоналізму викладача є інноваційні освітні процеси, які пов'язані з неповторністю особистості викладача та його активністю [3].

На підставі проведеного дослідження можемо зробити такі висновки:

- професійна діяльність викладача матиме інноваційний характер, якщо вона: спрямована на реалізацію гуманістичної спрямованості професійної освіти через посилення уваги до формування та розвитку особистісно-професійних якостей студентів; заснована на поєднанні навчальної, наукової, практичної діяльності; опосередкована активною участю в освоєнні та створенні нововведень у професійній освіті; будується з використанням сучасних освітніх, виховних, вироб-

ничих, інформаційних технологій, форм, засобів навчання; підсилює фундаменталізацію освіти шляхом виділення пріоритетних методологічно значущих, інваріантних знань; створює рівні і різноманітні можливості особистісного та професійного розвитку студентів; здійснює навчання за індивідуальними освітніми програмами і траєкторіями; забезпечує високий рівень професійної мобільності.

- для викладача вищого навчального закладу як суб'єкта інновацій характерною є мотивація до інноваційної діяльності, свобода мислення та певна критичність поглядів, високий рівень інтелектуального

розвитку, креативність, здатність до професійного вдосконалення, мобільність в освоєнні новітніх технологій навчання, готовність до зміни усталених стереотипів поведінки, педагогічний гуманізм, толерантність та інші якості, що входять до інноваційного потенціалу особистості і забезпечують участь викладача в інноваційній професійній діяльності.

Проведене дослідження, не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Подальшим напрямом перспективних наукових розвідок автора є опис моделі підготовки майбутнього викладача вищого навчального закладу до інноваційної професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абдуллаева Т. К., Муллахмедова С. С. Развитие инновационных процессов в образовании – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://be5.biz/ekonomika1/r2012/3427.htm>
2. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. - М.: Мысль, 1991. – 299 с.
3. Герасимов Г. И., Илюхина Л.В. Инновации в образовании: сущность и социальные механизмы / Г.И. Герасимов, Л. В. Илюхина. - Ростов-на-Дону: НМД «Логос», 1999. - 136 с.
4. Гульбс О. А. Особистісне становлення викладача вищої школи в професійній діяльності / О. А. Гульбс // *Право і безпека*. – 2009. – № 5 – С. 207 – 211.
5. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М. В. Кларин. – М.: Арена, 1995. – 222 с.
6. Поляков С. Д. Педагогическая инноватика: от идеи до практики. - М.: Педагогический поиск / С. Д. Поляков - М., 2007. - 167 с.
7. Пригожин А. И. Нововведение: стимулы и препятствия. Социальные проблемы инноватики / А. И. Пригожин. - М., 1989. – 271 с.